

ДЕРЖАВНИЙ ТЕРОР РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

<https://doi.org/10.15407/vuchk2019.02.005>

УДК 929+94(477) П. Климчук

Андрій ЖИВ'ЮК*

Один із «perpetrators»: комендант УНКВД-УМГБ-УКГБ Петро Климчук

Мета – на підставі документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України у Києві і Рівному (наказів по особовому складу УНКВД/УНКГБ у Рівненській області, особової справи, архівно-кримінальних справ репресованих громадян) дослідити біографію Петра Антроповича Климчука – одного із «perpetrator», коменданта, начальника комендантського відділу, начальника адміністративного відділення, начальника слідчого ізолятора управлінь НКВД/НКГБ/МГБ/МВД/КГБ у Вінницькій, Луцькій, Рівненській, Львівській областях; з'ясувати особисту участь Петра Климчука як керівника структурних підрозділів, що забезпечували виконання смертних

* Жив'юк Андрій Анатолійович – кандидат історичних наук, професор кафедри історії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне) [ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9031-880X>; derzhy60@gmail.com].

вироків, у Великому терорі на Вінниччині, «першій» та «другій» радянізації Рівненщини, ліквідації українського націоналістичного підпілля на Львівщині.

Методологія та методи. Відтворюючи основні етапи біографії співробітника НКВД/НКГБ/МГБ/КГБ Петра Климчука, автор використав антропологічний та просопографічний підхід. Для реалізації означеної мети були застосовані біографічний, проблемно-хронологічний, конкретно-пошуковий, історико-генетичний, лінійно-хронологічний методи, методи психологічної та історичної реконструкції.

Висновки. З'ясовано, що Петро Климчук відіграв ключову роль під час Вінницької трагедії 1937–1938 рр. як один з виконавців–репретатор, ставши знаряддям і уособленням Великого терору в цьому регіоні. Таке ж завдання він виконував у західних областях УРСР у 1939–1941 рр. і 1944–1959 рр., зокрема у Рівненській і Львівській, що перетворилися на «нову територію терору», де зберігали й використовували кадри карателів з органів держбезпеки. Водночас Петро Климчук відіграв допоміжну, але функціональну роль як чистильник слідів злочинів радянської каральної системи.

Ключові слова: Західна Україна, Рівненська область, «Великий терор», «радянізація», політичні репресії, український визвольний рух, Народний комісаріат/Міністерство/Комітет державної безпеки, комендант Петро Климчук.

Упродовж останніх років тема радянських «perpetrator» активно розробляється як вітчизняними (В. Золотарьов, Р. Подкур, В. Васильєв, С. Кокін, О. Бажан та ін.), так і закордонними (Н. Петров, М. Юнге, Л. Віола, Дж. Россман, О. Тепляков, І. Кашу, Т. Блаувельт та ін.) дослідниками¹. Започатковано серію видань, присвячених Великому терору та показовому покаранню його виконавців, звинувачених опісля у порушенні «соціалістичної законності» («purge of the purgers»). Окрім керівників органів НКВД різного рівня (від союзного до обласного), слідчих, оперативних працівників, у публікаціях йдеться також про «тих, хто натискав на гачок» – комендантів НКВД СРСР, УРСР, УНКВД.

Історики і журналісти маркують цю категорію виконавців різними означеннями, у залежності від їх ролі й місця в системі каральних органів, послужного списку, особливостей біографії.

¹ Чекисты на скамье подсудимых / сост. М. Юнге, Л. Виола, Дж. Россман. – М.: Пробел, 2017. – 680 с.

«Штатним катом» називали Олександра Шашкова (1900–1942) – виконуючого обов’язки коменданта НКВД УРСР у 1934–1938 рр., згодом т. в. о. заступника, помічника начальника УНКВД у Сталінській, Запорізькій, Чернівецькій областях. Він скінчив самогубством 1942 р., будучи начальником Особливого відділу НКВД 2-ї ударної армії Волховського фронту². Поруч з ним служив «великий робітник» Іван Нагорний (1902–1941), у 1934–1937 рр. – помічник коменданта НКВД УРСР, з квітня 1937 р. – начальник внутрішньої тюрми УГБ НКВД УРСР. Цей виконавець загинув при обороні Києва восени 1941 р.³

У Київській області виконували вироки «чудовий знавець роботи комендатури» Микола Воробйов (1897–1941), комендант ГПУ–УНКВД у 1932–1935, 1938–1941 рр., загинув при обороні Києва⁴ і «дбайливий доглядач зброї» Абрам Шинкар-Антонов (1899–?), комендант УНКВД у 1935–1938 рр.⁵ Дві тисячі сто вироків на рахунку коменданта УНКВД по Дніпропетровській області Наума Турбовського. Він уцілів у роки війни, і з 1 жовтня 1944 р. до 3 квітня 1947 р. очолював комендантський відділ Адміністративно-господарського і фінансового управління НКГБ/МГБ УРСР. 8 липня 1947 р. звільнений у відставку за станом здоров’я⁶.

«Умілий і добросовісний» Леонід Аксельрод (1908–?) був серед тих комендантів, які за свою «роботу» 19 грудня 1937 р. на-

² Відлуння Великого терору. Зб. док. у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності. Кн. 1: НКВС Молдавської АРСР, Дорожньо-транспортний відділ ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці, УНКВС по Житомирській області та УНКВС по Одеській області / авт.-упоряд.: С. Кокін, Дж. Россман. – К., 2018. – С. 723; Бажан О., Золотарьов В. «Ті, хто натискали на гачок»: коменданти НКВС УРСР та УНКВС Київської області у часи «Великого терору» // Краєзнавство. – 2016. – № 3–4. – С. 256–259.

³ Відлуння Великого терору. – Т. 2. – С. 689; Бажан О., Золотарьов В. «Ті, хто натискали на гачок». – С. 265–270.

⁴ Бажан О., Золотарьов В. «Ті, хто натискали на гачок». – С. 277–280.

⁵ Там само. – С. 281–282.

⁶ Там само. – С. 270–274.

городжені орденом Червоної Зірки. Однак вже 9 серпня 1938 р. він звільнений з посади у зв'язку з арештом, хоча репресій уник. Під час війни був комендантом особливого відділу 10-ї повітряної армії, неодноразово відряджався для виконання вироків на передовій. У 1950-х рр. – заступник директора Львівської опери⁷, помер у 1966 р. Особистий розстрільний рахунок – 6200 осіб – у коменданта УНКВД по Харківській області, «людини з ненормованим робочим днем» Артема Зеленого міститься у 15 томах актів про розстріл 1937–1938 рр. У 1942 р. загинув на фронті⁸. «Санітаром революції» вважав себе комендант Одеської Надзвичайної комісії (ЧК [рос.]), виконувач обов'язків начальника Кримської і Ставропольської НК Михайло Віхман (1888–1963). У 1937 р. очолював вінницьку міліцію, наприкінці життя продавав мінеральну воду у Львові⁹.

«Екзекутор Південної Пальміри» Лев Лелеткін (1896–1975) знищив лише в 1937 р. згідно ухвал трійок 5395 осіб. У 1938 р. отримав знак почесного співробітника ВЧК–ГПУ, орден Червоної Зірки, став комендантом НКВД УРСР, т. в. о. начальника УНКВД по Харківській області. Наприкінці 1939 р. – заступник начальника УНКВД у Тернопільській області, на цій посаді перебував і з 1945 р. У 1948–1956 рр. жив в Одесі, згодом перебрався до Херсона, де й помер 18 вересня 1975 р.¹⁰

На Правобережній Україні залишив свій кривавий слід садист Григорій Тимошенко (1905–?), 1937–1938 рр. – комендант УГБ

⁷ Золотарьов В. Нащадки чинів НКВД сьогодні є активістами всіляких «безсмертних полків». Тиждень UA. [Електронний ресурс: <https://tyzhden.ua/History/226990>. Дата звернення: 02.11.2019].

⁸ Стрелок Зелёный. Рабочая неделя (21–28 мая 1938 г.). [Електронний ресурс: <https://allin777.livejournal.com/380693.html>. Дата звернення: 02.11.2019].

⁹ Бажан О., Золотарьов В. «Особисто я розстріляв 702 контрреволюціонера...» (реконструкція біографії чекіста Михайла Віхмана) // Краєзнавство. – 2017. – № 3–4. – С. 281–305.

¹⁰ Бажан О., Золотарьов В. «Ті, хто натискали на гачок». – С. 259–261; Сибирцев А., Константинов О. Стахановцы смерти: одесский палач-рекордсмен бежал в Херсон, а секретарь тройки нашёл клад и умер уважаемым адвокатом // Думская. – 2017. – 30 июня.

УНКВД у Житомирській області, згодом – помічник коменданта будівлі ЦК КП(б)У. Заарештований 4 липня 1939 р., засуджений до 8 років ВТТ¹¹. У тому ж УНКВД т. в. о. коменданта з 5 березня 1938 р. був «почесний чекіст» Митрофан Люльков (1905–?), переведений з оперативної роботи. 8 січня 1938 р. заарештований, у 1940 р. засуджений до 3-х років ВТТ. Після звільнення, був мобілізований до РСЧА, воював на 1-му Українському фронті старшиною роти, нагороджений медалями. У 1960-х рр. клопотався про реабілітацію¹².

Досліджуючи долі виконавців вироків з московської Луб'янки, Нікіта Петров зазначив, що

«[...] на тому й стояла комуністична система, яка вміла цілком звичайних і пересічних людей з легкістю пристосувати до розстрільно-цвинтарної справи».

Хоча, на його думку, серед катів було чимало довгожителів. Брати Василь й Іван Шигальови померли у 1942 і 1946 рр. відповідно. Олександр Ємельянов і Олександр Дмитрієв – обидва в 1953 р., а наступного року – Іван Фельдман (у березні 1954-го). Василя Блохіна смерть наздогнала у 1955 р., його багаторічного соратника Петра Яковлева – у квітні 1959 р., і поховані вони поруч на Донському кладовищі. Олексій Окунєв помер у 1966 р. До довгожителів, мабуть, можна віднести Івана Антонова і Дем'яна Семеніхіна – обидва померли в серпні 1975 р.¹³

Неординарну долю мав «підкорювач Північного полюса» Іван Папанін (1894–1986), двічі Герой Радянського Союзу, кавалер дев'яти орденів Леніна, багатьох інших нагород, відомий як начальник першої дрейфуючої станції «Північний полюс-1». За цим блискучим фасадом, однак, заховане те, що у молоді роки І. Папанін, як комендант Кримської ЧК, з листопада 1920 р. до літа 1921 р. брав участь у масових розстрілах військовослуж-

¹¹ Відлуння Великого терору. – Т. 2. – С. 712.

¹² Там само. – С. 682; *Кокін С.* Доля співробітників УНКВС по Житомирській області – організаторів та виконавців «Великого терору» (за матеріалами архівно-кримінальних справ 1938–1940 рр.) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2015. – № 1. – С. 121–234.

¹³ *Петров Н.* Награждены за расстрел. 1940. – М., 2016. – 368 с.

бовців Білої армії та конфіскаціях майна мешканців Криму. На цю посаду його рекомендувала Розалія Землячка, підпорядковувався він уповноваженому ЧК по Криму Станіславу Реденсу. Свою діяльність у ВЧК І. Папанін, на подоби до М. Віхмана, визначав як дії «санітара революції». Улітку 1921 р. «санітар» потрапив до лікарні з діагнозом «нервово виснаження»¹⁴.

«Служба комендантом Кримської ЧК залишила слід у моїй душі на довгі роки¹⁵, – підсумовував він у спогадах. – [...] Паралельно з обов'язками коменданта Кримської ЧК я виконував й інші: проводив облави, обшукував підозрілі будинки, виїжджав у Кримські ліси із загонами ЧК відловлювати білобандитів, експропріював цінності у багатіїв, які не встигли емігрувати»¹⁶.

Помер І. Папанін 30 січня 1986 р. у Москві.

Тут варто зауважити, що оскільки штатної посади ката у Радянському Союзі не існувало, виконання смертних ухвал покладали, здебільшого, на комендантів тюрем, центрального, республіканських і обласних (крайових) апаратів ВЧК–ГПУ–НКВД. Очевидно, спочатку це сталося внаслідок того, що коменданти, згідно своїх функціональних обов'язків, найбільше підходили для такої ролі. Згодом це стало традицією, можливо, що й було закріплене якимсь відомчим документом. Комендант-кат, на відміну від оперативників, слідчих, шифрувальників, кур'єрів, водіїв, виявився штучним продуктом системи. Такими кадрами не розкидалися, їх надто цінувало керівництво, адже непросто було відібрати кандидатури на ці посади. Тому, як правило, вони мали імунітет проти репресій і пережили багатьох своїх начальників.

Вивчення персоналій «забійного цеху» НКВД УРСР дозволяє уявити загальний портрет професійного ката. На посаду коменданта призначалися з числа рядових співробітників ВУЧК–ГПУ–НКВД, як правило колишніх червоноармійців. Ко-

¹⁴ Подкуп Р. Папанін Іван Дмитрович // Енциклопедія історії України. У 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 8: Па–Прик. – К., 2011. – С. 54–55.

¹⁵ Папанін І. Лед и пламень. – 4-е изд. – М., 1988. – С. 64.

¹⁶ Там само. – С. 64–65.

менданти мали початкову освіту та нерідко складну біографію. Належне виконання специфічної чекістської роботи давало підстави співробітникам комендатури робити успішну кар'єру в тюремному відомстві НКВД.

Олег Бажан вважає, що серед них було немало таких, що «[...] здійснили, наприклад, убивство з необережності чи господарські злочини. [...] Вони розуміли: щоб залишитися в системі, потрібно вибирати для себе брудну роботу і таким чином продемонструвати свою лояльність до радянської влади»¹⁷.

Водночас, серед згаданих нами виконавців таких мало. Скоріше, це непримітні люди, які прагнули за будь-яку ціну досягти більшого в житті.

Така «непримітність» стала причиною того, що коменданти одного з сумновідомих УНКВД періоду Великого терору – Вінницького – донині не потрапили у поле зору дослідників історії радянських каральних органів. Йдеться, зокрема, про співробітника комендатури, а з липня 1938 р. коменданта УНКВД по Вінницькій області Петра Климчука.

Петро Антропович Климчук народився 18 грудня 1908 р. у с. П'ятничани Вінницького повіту Подільської губернії (тепер – район міста Вінниця)¹⁸. Як окреме поселення під Вінницею, П'ятничани відомі з XV ст. Із середини XVIII ст. землями та маєтками у П'ятничанах, Стрижавці та Вороновиці володіла родина польських магнатів Грохольських. Засновником роду та фундатором сучасного православного кафедрального собору Преображення Господнього у П'ятничанах був граф Міхал Грохольський. У січні 1918 р. маєтки Грохольських у П'ятничанах і Стрижавці було пограбовано та спалено. Те, що палаци були знищені майже одночасно і паралельно зі встановленням більшовицької влади у місті, свідчить, що ситуацією скористалися. Маєток на вінницьких П'ятничанах донині зберігся лише частково. Після погрому та пожежі залишилися окремі споруди, які пізніше були пере-

¹⁷ Вагнер О. Українські історики публікують імена безпосередніх виконавців Великого терору [Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/28371924.html>. Дата звернення: 01.11.2019].

¹⁸ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 2, арк. 9.

будовані і обладнані під клінічний ендокринологічний центр. Село П'ятничани у 1938 р. увійшло до складу Вінниці¹⁹.

П. Климчук, який хлопчаком став свідком драматичних подій 1918-го року, рано залишився без батька – учасник Першої світової війни Антроп Данилович Климчук помер чи то у 1919-му, чи у 1920-му, чи у 1921 р. (у автобіографіях син подає різні дати). Мати – Євдокія Тихонівна – згодом вийшла заміж удруге, за односельця Івана Супригона. Діти – Петро і його менша сестра Марія – мали давати раду собі самі.

Тобто П. Климчук з'явився на світ у першому десятилітті ХХ ст., в епоху перемін, «перезавантаження» суспільного життя. У 1917–1921 рр., у час революції, підлітком, коли дитина усвідомлює себе, свої мрії і прагнення, соціалізується, конфліктує з оточенням, він зблизька спостерігав за тим, як руйнувалися традиційні життєві орієнтири. До всього, у ранньому віці став безбатченком²⁰. У 1921 р. перехворів на висипний тиф²¹. Очевидно, з огляду на його подальшу біографію, життя і оточення загартували хлопця, змусивши пробиватися по соціальній драбині власними силами, без чієїсь допомоги, і навчили не перебарити засобами, добиваючись сатисфакції за важке дитинство.

У 1916–1920 рр. Петро Климчук закінчив 4-класну початкову школу у П'ятничанах, у 1922–1926 рр. працював сезонним робітником на підприємствах м. Вінниця, із 1927 р. влаштувався вантажником на станції Вінниця Південно-Західної залізниці. Рано одружився – зі старшою на чотири роки уродженкою с. Грушоваха Ізюмського повіту Харківської губернії Оленою Денисівною Гонтар, яка була сиротою. Її молодша сестра вийшла заміж за мешканця П'ятничан Трохима Ткачука, очевидно, тоді й познайомився Петро Климчук зі своєю майбутньою дружиною.

¹⁹ Барабанцев В., Вітковський В. Тисячолітні П'ятничани: історичний нарис. – Вінниця, 2016. – 308 с.; Грохольська С. Болючі спогади 1917–1919. – Вінниця, 2018. – 192 с.

²⁰ Див. про це: Жив'юк А. Керівники органів НКВД–НКГБ (МВД–МГБ) західних областей УРСР: кількісні та якісні характеристики (1944–1953 рр.) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2014. – № 1. – С. 29–52.

²¹ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 4, ч. 1, арк. 20 зв.

Восени 1930 р. його мобілізували до РСЧА. Служити випало неподалік – у 282-му стрілецькому полку 96-ї стрілецької дивізії, що дислокувалася на Поділлі: перший рік – курсантом полкової школи у Немирові, другий рік – командиром відділення у містечку Вовковинці Кам'янець-Подільської області (тепер селище Деражнянського району Хмельницької області). Партосередок військової частини у 1932 р. прийняв його членом ВКП(б).

Після демобілізації Петро Климчук вступає на службу до ГПУ УСРР – 18 квітня 1933 р. його призначили вахтером Вінницького обласного відділу ГПУ²². Із цього дня і до свого звільнення з органів держбезпеки 30 жовтня 1959 р. він незмінно перебував на різних посадах у комендатурах обласних апаратів ГПУ–НКВД–НКГБ–МГБ–КГБ, зокрема, понад 21 рік – на посаді коменданта.

До 1935 рр. П. Климчук – вахтер, у 1935–1938 рр. – черговий помічник коменданта управління НКВД по Вінницькій області. За час роботи на цих посадах отримав позитивну характеристику, як такий, що

«до виконання службових обов'язків ставиться добросовісно, доручені завдання виконує добре, дисциплінований»²³.

5 липня 1938 р. наказом начальника УНКВД Івана Корабльова старшина П. Климчук призначений виконуючим обов'язки коменданта управління²⁴.

Як відомо, саме у 1937–1938 рр. мала місце «Вінницька трагедія» – масові арешти і страти «ворогів народу» обласним управлінням НКВД. Розстріли й захоронення проводилися у трьох місцях Вінниці: центральному парку культури і відпочинку, на православному цвинтарі і в фруктовому саду по вулиці Підлісній (нині генерала Арабея). Цей сад, що знаходився в напрямку с. П'ятничани, був пристосований для захоронення вбитих навесні 1938 р. Саме там міжнародна комісія експертів, створена нацистською окупаційною владою у 1943 р., виявила 36 могил і 5644 останків вбитих²⁵. Очевидно, що значна частина цих поховань проведена влітку – восени 1938 р., коли комендан-

²² ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 4, ч. 1, арк. 1.

²³ Там само, т. 1, ч. 3, арк. 13.

²⁴ Там само, ч. 2, арк. 5.

том УНКВД став П. Климчук. До речі, він продовжував мешкати у П'ятничанах²⁶. Так, у відомостях про засуджених «трійками» при обласних управліннях НКВД УРСР згідно із наказом № 00606 (стосувався заарештованих під час «національних операцій») у період 19–28 вересня 1938 р. знаходимо кількість приречених до розстрілу у Вінницькій області – 1419²⁷.

До сьогодні не знайдено ні листів, ні інструкцій, в яких би йшлося, як потрібно виконувати смертні вироки. Як правило, вбивали людей з десятої вечора до ранку, щоб встигнути зробити поховання на «секретному об'єкті», який був «відведений для потреб НКВД»²⁸. Зазвичай самі чекісти визначали, з якої зброї їм стріляти. Важко встановити, особливо під час масових операцій періоду Великого терору, хто саме з виконавців вбивав ту чи іншу людину.

У звіті німецької комісії про масові вбивства у Вінниці, зокрема зазначено, що

«на тілах [...] нерідко можна було бачити картину, коли лінія пострілу йшла горизонтально, що не дало змоги кулі досягти потиличної кістки чи порожнини черепа».

Ймовірно, що такий ефект міг бути наслідком того, коли виконавець був середнього зросту. У випадку коменданта УНКВД Петра Климчука – це 173 см²⁹.

Михайло Селешко, який виконував обов'язки перекладача німецької комісії у Вінниці, спостеріг:

²⁵ Вінниця: злочин без кари (Документи, свідчення, матеріали про большевицькі розстріли у Вінниці в 1937–1938 роках). – К., 1994. – 333 с.; Народовбивство в Україні. Офіційні матеріали про масові вбивства у Вінниці. – Львів, 1995. – 263 с.; *Шаповал Ю.* Вінницька трагедія 1937–1938 // Енциклопедія історії України. У 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 1: А–В. – К., 2005. – С. 567; *Васильєв В., Подкур Р.* Радянські карателі. Співробітники НКВС – виконавці «Великого терору» на Поділлі. – К., 2017. – 240 с.

²⁶ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 2, арк.22 зв.

²⁷ Там само, ф. 16, оп. 1, спр. 264, арк. 110.

²⁸ *Вагнер О.* Українські історики публікують імена безпосередніх виконавців Великого терору...

²⁹ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 4, ч. 1, арк.21.

«Я побачив всю, як кажуть, гниль охоронного апарату Німеччини, що держався по інерції терором згори і насильством. Система сама себе тримала, і хто в неї вліз, не міг уже вискочити. Як хтось хотів вискочити, його безпощадно ліквідували, щоб не зрадив таємницю цілої установи. Тому кожний, хто раз вліз у систему, мусів служити до кінця»³⁰.

Розповідь М. Селешка про нацистські ліквідаційні акції у Вінниці виявляє їхню подібність за технологією виконання на більшовицькі, як нацистських і комуністичних професійних катів (поліційний секретар з Берліну зазначав, що виконання вироків добре заспокоює нерви):

«Всі вони, як виходило з їхніх оповідань на самоті, не були вбивцями чи катами з природи. Вони тільки виконували накази й говорили, що невиконання наказу може для кожного закінчитися такою самою кулею, якою вбивали вони інших людей. Це був своєрідний терор на людей, як мені не раз здавалося, доводив до того стану, який можна б назвати гіпнозою»³¹.

Додамо, що принципова відмінність між «роботою», яку виконували нацистські і радянські «perpetrators», полягала в тому, що перші вбивали чужинців – євреїв, більшовиків, українських «бандитів», а більшовицькі – своїх людей, міських співмешканців, з якими могли бути навіть знайомі у попередньому житті, як у випадку Петра Климчука.

У 1939–1940 рр., під час «берієвської чистки», керівництво НКВД СРСР ініціювали кримінальну справу за фактами «порушення соціалістичної законності» у Вінницькій області у період проведення масових операцій 1937–1938 рр. На закритому судовому процесі військового трибуналу військ НКВД Київського військового округу, що відбувся 26 квітня – 6 травня 1940 р. у Вінниці, начальника УНКВД І. Корабльова й начальника 3-го відділу УГБ УНКВД, лейтенанта держбезпеки О. Запутряєва засудили до страти, однак невдовзі цей вирок замінили на 10 ро-

³⁰ Селешко М. Вінниця: спомини перекладача комісії дослідів злочинів НКВД в 1937–1938 / зредагував Василь Верига. – Нью-Йорк-Торонто-Лондон-Сідней, 1991. – С. 20.

³¹ Там само. – С. 61–62.

ків позбавлення волі. Справу стосовно інших обвинувачених співробітників обласного управління НКВД було припинено³².

Натомість П. Климчук позбувся ще 25 січня 1939 р. додатка «виконувач обов'язків коменданта УНКВД» і став «повноцінним» комендантом відповідно до наказу нового начальника УНКВД Бориса Шаблінського³³. Це призначення було погоджене із Вінницьким обкомом КП(б)У згідно постанови бюро від 1 червня 1939 р.³⁴

Із 1 листопада 1939 р. молодшого лейтенанта держбезпеки П. Климчука відрядили до Луцька – на відповідальну ділянку боротьби з ворогами радянської влади на окупованих західно-українських землях. Начальник управління НКВД по Луцькій області Роман Крутов у нагородному листі відзначив, що, працюючи комендантом УНКВД (жовтень–грудень 1939 р.), П. Климчук

«брав активну участь у ліквідації контрреволюційних елементів. [...] За енергію, стійкість і активну участь у боротьбі з контрреволюцією заслуговує нагороди зброєю»³⁵.

Із 20 грудня 1939 р. П. Климчук – комендант УНКВД по Рівненській області³⁶ (затверджений на посаді постановою бюро Рівненського обкому КП(б)У № 8 від 4 березня 1940 р.³⁷). Зауважимо, що начальник УНКВД Р. Крутов забрав до Рівного з Луцька ключові кадри – співробітників секретаріату, 2-го, 3-го, економічного відділів УГБ, слідчої частини, 1-го, 2-го, 3-го спецвідділів, відділу кадрів та ін. Комендатура (чергові помічники коменданта, чергові бюро перепусток, вахтери) була укомплек-

³² Васильєв В., Поджур Р. Організатори та виконавці масового вбивства людей в 1937–1938 рр.: долі співробітників Вінницького й Кам'янець-Подільського обласних управлінь НКВС // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2015. – № 1. – С. 99–104.

³³ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 5.

³⁴ Там само, т. 2, арк. 29.

³⁵ Там само, т. 4, ч. 2, арк. 4.

³⁶ ГДА МВС України, Рівне, ф. 1, спр. 1, арк. 10.

³⁷ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 2, арк. 7.

тована за рахунок прибулих з 20-го Славутського прикордонного загону червоноармійців³⁸.

Відповідно до штатного розпису УНКВД, який набув чинності з 15 травня 1940 р., оклад коменданта УНКВД складав 1300 руб., що було співмірним до розміру окладів заступника начальника секретаріату, начальників відділень, помічника начальника фінвідділу, помічників начальників райвідділів тощо³⁹. Комендантський підрозділ складався з 20 співробітників: комендант, два його чергових помічники, два чергових бюро перепусток, старший вахтер, п'ять вахтерів, помічник бухгалтера, завідуючий складом, два кваліфіковані робітники, двірник, чотири обслуговуючих працівники⁴⁰. Після реорганізації в органах держбезпеки, П. Климчук з 1 квітня 1941 р. став комендантом УНКДБ по Рівненській області⁴¹.

Серед керівних кадрів УНКВД-УНКГБ Рівненської області, окрім П. Климчука, знаходимо інших висуванців І. Корабльова, причетних до Великого терору на Вінниччині. Заступником начальника УНКГБ по кадрах став Петро Позняков, який з 14 червня 1938 р. очолював відділ кадрів УНКВД по Вінницькій області; начальником в'язниці № 2 УНКВД м. Дубно у вересні 1939 р. переміщений з посади начальника Вінницької в'язниці Лука Стан⁴², якого у січні 1940 р. переведено на аналогічну посаду до Луцької в'язниці, де 23 червня 1941 р. він спільно з начальником УНКГБ по Волинській області Іваном Білоцерківським організували вбивство понад 2 тисяч в'язнів.

В архівно-кримінальних справах, що зберігаються в УСБУ у Рівненській області, вдалося виявити акти про виконання вироків упродовж лютого 1940 р. – червня 1941 р. стосовно 34-х засуджених до вищої міри покарання, підписані комендантом УНКВД-УНКГБ П. Климчуком. Цей мартиролог досить промовистий:

³⁸ ГДА МВС України, Рівне, ф. 1, спр. 1, арк.15–16.

³⁹ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 1, оп. 21, спр. 1, арк. 264–288.

⁴⁰ Там само, арк. 276.

⁴¹ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 1, оп. 21, спр. 4, арк. 102.

⁴² ГДА МВС України, м. Рівне, ф. 1, спр. 2, арк. 27.

5 лютого 1940 р. у Рівному розстріляні голова Рівненського окружного суду Владислав Грохольський⁴³; комендант Клеванської поліцейської дільниці Едмунд Кастнер, поліцейські цієї ж дільниці Борислав Хіль, Францишек Кобачинський, Болеслав Граніс; колишні члени КПЗУ Тихін Козачок, Зиновій Кондратчук, Василь Романуха⁴⁴; канцелярист гміни, що співпрацював з польською і радянською розвідкою Кузьма Войтюк⁴⁵; перебіжчик з СРСР до Польщі Дмитро Бабкін⁴⁶.

16 квітня 1940 р. у Дубному страчений прикордонник 21-го Ямпільського загону Іван Мартимьянов⁴⁷.

Наступні вироки виконані у Рівному:

2 липня 1940 р. – щодо поліцейського Рафалівської дільниці Юзефа Бронгеля⁴⁸, коменданта Мізоцької поліцейської дільниці Яна Доміняка⁴⁹, коменданта Олександрійської поліцейської дільниці Владислава Мазуркевича⁵⁰;

1 серпня 1940 р. – поліцейського Степанської дільниці Болеслава Романа⁵¹;

31 серпня 1940 р. – машиніста потягу ст. Здолбунів Стефана Якубовського⁵²;

12 вересня 1940 р. – залізничника ст. Здолбунів, який посприяв поліції у розправі з учасниками антипольського повстання в с. Дермань⁵³, Івана Головача⁵⁴;

⁴³ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-14623.

⁴⁴ Там само, спр. П-11286.

⁴⁵ Там само, спр. 9529.

⁴⁶ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 9530.

⁴⁷ Там само, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-16118.

⁴⁸ Там само, спр. П-12774.

⁴⁹ Там само, спр. П-14627.

⁵⁰ Там само, спр. П-14624.

⁵¹ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 9403.

⁵² Там само, спр. 9794.

⁵³ Жив'юк А. Початок Другої світової війни на Волині: Дерманське повстання // Галичина. – Ч. 15–16. До 100-річчя від дня народження Степана Бандери. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 321–327.

⁵⁴ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-6229.

23 жовтня 1940 р. – осадника Юзефа Бжозовського⁵⁵;

4 листопада 1940 р. – командира батальйону військовополонених у таборі будівництва НКВД № 1, який раніше співпрацював з польською розвідкою супроти радянських спецслужб, Георгія Шалтана⁵⁶;

29 січня 1941 р. – члена польської підпільної організації Ярослава-Георгія Потапова-Броніковського⁵⁷;

19 лютого 1941 р. – поліцейського Болеслава Понто⁵⁸.

28 березня 1941 р. у Дубному розстріляний селянин Ксаверко Іткалюк⁵⁹.

Решта вироків виконані П. Климчуком знову у Рівному:

8 квітня 1941 р. ним розстріляні інформатор поліції Ян Шабельський⁶⁰, комісар поліції Здолбунівського повіту Станіслав Зелінський⁶¹, канонік костелу св. Антонія у Рівному Станіслав Зентара, мешканець Рівного Вітольд-Здіслав Лязурек⁶²;

8 травня 1941 р. – бухгалтер «Укрзаготхміль» Мар'ян Ковалевський⁶³;

2 червня 1941 р. – бухгалтер Рівненського відділу освіти Ян Копчинський, випускник Рівненської гімназії Георгій Риковський⁶⁴;

9 червня 1941 р. – селяни Микола Романюк, Сава Андріюк⁶⁵;

10 червня 1941 р. – власник кінотеатру «Новий світ» Казимир Язвінський, власник тютюнової крамниці Ян Язвінський, робітник Рівненського поштамту Георгій Крюгер⁶⁶.

⁵⁵ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-14622.

⁵⁶ Там само, спр. П-15842.

⁵⁷ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 9370.

⁵⁸ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-13187.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 9745.

⁶¹ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-15491.

⁶² Там само, спр. П-13212.

⁶³ Там само, спр. П-10727.

⁶⁴ Там само, спр. П-13897.

⁶⁵ Там само, спр. П-11852.

⁶⁶ Там само, спр. П-15162.

60
H

Совершенно Секретно

А К Т

Гор. Ровно, Ноября 4-го дня, 1940 года.-

Я, Комендант Ровенского Областного Управления НКВД - Младший Лейтенант Гос. Безопасности - КЛИМЧУК, в присутствии: Начальника 1-го Спец.Отдела УНКВД - Лейтенанта Гос. Безопасности - РЕЗНИЦКОГО и Зам.Обл. Прокурора по Спец.делам - ЛЕВАРЯ, на основании предписания Начальника Областного Управления НКВД - капитана Гос.Безопасности т.КРУТОВА от 4/Х за № 5088 и Военного Трибунала Войск НКВД СССР от 21/Х за № 00466, - сего числа привел в исполнение приговор расстрел - осужденного Военным Трибуналом Войск НКВД СССР 21/Х к высшей мере уголовного наказания - ШАЛТАНА Георгия Гавриловича, 1902 года рожд., урож. д.Медведево, Дисненского уезда, Виленской губ., по Национальности - белоруса.

Приговор расстрел в отношении осужденного ШАЛТАНА Георгия Гавриловича утвержден Военной Коллегией Верховного Суда СССР, согласно сообщения Пред.Воен.Коллегии Верх.Суда СССР арм.воен.юриста т.УЛЕРИХ № 27822 от 30/Х-40 г.

Смерть ШАЛТАНА Г.Г. - констатируем. Труп предан земле.-

КОМЕНДАНТ УНКВД ПО РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ
Младший Лейтенант Гос. Безопасности
/ К Л И М Ч У К /

ПРИСУТСТВОВАЛИ: НАЧАЛЬНИК 1 СПЕЦ.ОТДЕЛА УНКВД
Лейтенант Гос.Безопасности
/ РЕЗНИЦКИЙ /

ЗАМ.ОБЛ.ПРОКУРОРА ПО СПЕЦ.ДЕЛАМ
/ Л Е В А Р Ь /

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

А К Т

Гор. Ровно, Апреля 8-го дня, 1941 года.

Я, Комендант Управления НКГБ по Ровенской области - Мл.Лейтенант Гос.Безопасности - КЛИМЧУК, в присутствии: Начальника 2-го Отдела УНКГБ - Лейтенанта Гос.Безопасности т. РЕЗНИЦКОГО и Зам.Обл.Прокурора по Спец.Делам т. РЫБАЛКО, - на основании предписания Зам.Нач.УНКГБ по Ровенской области - Лейтенанта Гос.Безопасности т. ЛОСЕВА от 8/IV-41г. за № 19/27382, сего числа привел в исполнение приговор расстрел, осужденных Ровенским Облсудом к ВМУН по приговору от 14-го Декабря 1940 года:

1/ ЗЕНТАРА Станислава Иосифовича, 1886 года рожд., жителя г.Ровно, поляк, ксендз.

2/ ЛЯЗУРЕКА Витольда-Эдислава Георгиевича, 1919 года рожд., жителя г. Ровно, поляк.

Приговор расстрел осужденных ЗЕНТАРЫ и ЛЯЗУРЕКА утвержден определением Верховного Суда УССР от 8/IV-41г. и Верховного Суда Союза ССР от 31/III-41 г. за № 35/42261-сс.

Смерть ЗЕНТАРЫ Станислава Иосифовича и ЛЯЗУРЕКА Витольда-Эдислава Георгиевича - констатируем, трупы преданы земле.-

Настоящий акт составлен в 2-х экз.-

КОМЕНДАНТ УНКГБ ПО РОВЕНСКОМ ОБЛАСТИ
МЛ.ЛЕЙТЕНАНТ ГОС.БЕЗОПАСНОСТИ - КЛИМЧУК /

"ПРИСУТСТВОВАЛИ"

НАЧАЛЬНИК 2-го ОТДЕЛА УНКГБ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОС.БЕЗОПАСНОСТИ - РЕЗНИЦКИЙ /

ЗАМ.ОБЛ.ПРОКУРОРА ПО СПЕЦ.ДЕЛАМ - РЫБАЛКО /

В окремих випадках П. Климчука «підстраховував» начальник 1-го спецвідділу УНКВД Мойсей Резницький, зокрема, він виконав п'ять вироків 27 березня 1941 р.

Окрім розстрілів, до обов'язків коменданта УНКВД належало проведення обшуків у помешканнях заарештованих у випадках, коли йшлося про значні матеріальні цінності. Зокрема, 15 березня 1940 р. начальник 1-го спецвідділу М. Резницький, начальник адміністративно-господарського відділу К. Толстіков і комендант П. Климчук провели обшук у квартирі заарештованого завгоспа Рівненської російської гімназії М. Попова. Вони конфіскували цінності і речі, котрі описали, склали у валізи, опечатали і здали у фінвідділ УНКВД. Долучений до кримінальної справи опис майна включав:

«[...] 1) шість костюмів-трійка, фрак, двоє брюк, два піджаки, светр, п'ять пальт, плащ, хромові чоботи, три пари туфель, дві пари хромових черевиків, калоші, чотири ковдри, три килимки, три занавіски, два дзеркала, будильник, дві піжами, вісім скатертин, два покривала, штора, абажур, п'ять простирادل, одинадцять сорочок; 2) двадцять дев'ять рушників, двадцять наволочок, двадцять сім серветок, два простирадла, дві скатертини, шість кальсон, дванадцять носовиків, три занавіски, дві жіночі блузки, п'ятдесят два комірці, сорок вісім манжетів, камаші, тридцять самов'язів, бритва, двоє ножиць, килим, чотири килимки, попільниця, три щітки, дві запальнички; 3) два килими, серветка, щітка, підсвічник, попільниця, термометр, тринадцять виделок, одинадцять ножів, зубна щітка, двоє штанів, жилетка, піджак, дві ложки; 4) піджак, чотири подушки, дві рахівниці, дві слонові статуетки; 5) п'ятнадцять комірців, дві бритви, дві подушки, дві настільні лампи, дві електролампи, чотири чайні ложечки, два пенсне, викрутка, авторучка, сантиметр, шкатулка, подушечка; 6) десять корзин зі старою білизною і ганчірками; 7) два срібних портсигари, жіночий золотий ланцюжок, срібний кофейник, срібна стопка, срібна чайниця, наручний годинник, срібний футляр для сірників, чотирнадцять срібних ложечок, одна срібна ложка, срібні щипці; 8) шафа, стіл, два дивани, шість м'яких крісел, кутник, етажерка з книгами, отаманка, тумбочка, п'ятнадцять картин, чотири карнизи, чотири занавіски, ширма, одна ковдра, дві подушки, щітка для підлоги, дві керосинові лампи, п'ять палиць, дві парасолі, цинкове відро, емальована миска, примус, керосинка, судок для обіду, чайник, кофейник,

репродуктор, посудна шафа, хутряна бараниця, столик для радіо, табуретка, мішечок з 10 кг цукру, покривало»⁶⁷.

Однак у постанові Особливої наради при наркомі внутрішніх справ СРСР від 11 жовтня 1940 р. про засудження М. Попова до 8 років ув'язнення у ВТТ про конфіскацію його майна жодним чином не йдеться⁶⁸.

19 грудня 1940 р. начальник УНКВД по Рівненській області Р. Крутов підготував черговий нагородний лист на коменданта управління П. Климчука, де відзначив:

«Дисциплінований, скромний, вдумливий, серйозний робітник. Працюючи комендантом Управління НКВД, провів велику роботу по боротьбі з контрреволюцією. Виконував ряд серйозних доручень, з якими успішно справлявся. За своєю безпосередньою роботою себе повністю виправдовує. За енергію, стійкість і активну участь у боротьбі з контрреволюцією може бути представлений до нагородження годинником»⁶⁹.

Ймовірно, що П. Климчук брав безпосередню участь у розстрілах 22 червня 1941 р. тих, хто отримав вищу міру покарання, подав касаційну скаргу і очікував вирішення своєї долі. Як відомо, у перший день нацистсько-радянської війни всі вони були вбиті. Лише рівненський список цих жертв нараховує понад 130 осіб.

У 1941–1944 рр. П. Климчук був прикомандирований як комендант УНКВД у резерві до НКВД УРСР, «працював у опергрупі»⁷⁰, що дислокувалася у м. Суми, с. Мілове Ворошиловградської області, згодом евакуювався до м. Енгельс Саратовської області. Тоді ж, 22 січня 1942 р., П. Климчук отримав спеціальне звання лейтенант держбезпеки⁷¹. У 1943 р. він перебрався, вже як відряджений комендант УНКГБ, до Харкова, пізніше – Києва⁷².

⁶⁷ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4223, арк. 9–16 зв.

⁶⁸ Там само, арк. 51.

⁶⁹ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 4, ч. 2, арк. 6.

⁷⁰ Там само, т. 5, арк. 14 зв.

⁷¹ Там само, т. 3, арк. 2 зв.

⁷² Там само, т. 2, арк. 4 зв.

Повернувшись до Рівного, комендант УНКГБ П. Климчук опинився під патронатом «колеги по ремеслу» ще з вінницьких часів – заступника начальника УНКГБ по Рівненській області по кадрах, майора держбезпеки Михайла Перепеляка (у 1938 р. – начальника 1-го спецвідділу УНКВД у Вінницькій області). Начальник УНКГБ, полковник держбезпеки Федір Цветухін за своєї попередньої чекістської служби не цурався особистої участі у виконанні вироків: у 1941 р. він, разом з Іваном Нагорним, розстрілював у Києві учасників польського антирадянського підпілля з Рівненщини, справи яких були передані для провадження до столиці. Так, 12 грудня 1940 р. військовий трибунал Київського особливого військового округу засудив сімох польських мешканців міст Львів і Дубно як учасників антирадянської повстанської організації. Четверо з них – Лех-Юрій Вітковський, Владислав Дзядур, Стефанія Курцвайль, Броніслав Монковський – отримали вищу міру покарання – розстріл. Вирок виконали у Києві 26 березня 1941 р. начальник 2-го відділу НКДБ УРСР, старший лейтенант держбезпеки Федір Цветухін та начальник внутрішньої тюрми НКДБ УРСР, старший лейтенант держбезпеки Іван Нагорний⁷³. Такий от тріумфірат виконавців-регретатор – Ф. Цветухін, М. Перепеляк, П. Климчук – мав вершити суд над мешканцями Рівненщини після відновлення радянської влади.

25 травня 1944 р. уже капітан держбезпеки П. Климчук склав довідку про свою роботу упродовж перших трьох з половиною місяців після повернення до Рівного. Вона є рідкісним его-документом, виконаним власноруч одним з комендантів УНКГБ, тому цитуємо його повністю:

«Мною, комендантом УНКГБ по Рівненській області, капітаном держбезпеки Климчуком П. А., зроблено наступне. У м. Рівне вступив з передовими частинами 4 лютого 1944 р. і очолив групу А[дміністративно-]Г[осподарського і] Ф[інансового] В[ідділу]. За час моєї роботи було організоване господарство А[дміністративно-]Г[осподарського і] Ф[інансового] В[ідділу]: придбання трофейних машин, організація складу, придбання паперу, канцелярських приладів та іншого господарського майна та інвентарю, а також придбання коней і гуж[ового] транспорту для організації всього господарства. Одночасно як комендант Уп-

равління НКГБ виконував вироки і керував всією роботою комендатури, охороною та іншими господарським справами»⁷⁴.

Власну характеристику П. Климчука своєрідно підтвердив у нагородному листі від 3 липня 1944 р. начальник управління НКГБ по Рівненській області Ф. Цветухін:

«Упродовж ряду років виконує обов'язки коменданта Управління НКГБ. При виконанні спецробіт виявляє витримку, властиву чекісту холоднокривність і зневагу до зрадників Батьківщини. Під час звільнення міста Рівне з передовими частинами Червоної Армії увійшов до міста і негайно взявся за організацію необхідних житлових і матеріальних умов для управління НКГБ. Зв'язався з партизанськими загонами, що знаходилися у місті, і через них забезпечив бойовою зброєю оперативний склад, який направлявся на операції по боротьбі з бандитизмом. Вольовий, енергійний, сміливий і рішучий. За активну участь у боротьбі з німецько-українськими націоналістами і виявлену при цьому сміливість і витримку подається до нагороди орденом Червоної Зірки»⁷⁵.

П. Климчук, кінець 1940-х рр.

Позитивні також і партійні характеристики П. Климчука. Одну з них, від 9 березня 1945 р., засвідчив секретар парторганізації УНКГБ Меркулов. Згадавши, що П. Климчук, як відряджений співробітник, працював секретарем первинної парторганізації адміністративно-господарського і фінансового відділу НКВД УРСР, Меркулов відзначив:

«Серед вахтерського складу УНКГБ і всього особового складу комендатури проводить велику виховну роботу. [...] Дисциплі-

⁷³ ГДА СБ України, Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-6274, контрольно-наглядова справа, арк. 256, 263, 269, 275.

⁷⁴ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 2, арк. 35.

⁷⁵ Там само, т. 4, ч. 2, арк. 15 зв.

нований член ВКП(б) і чекіст, ідеологічно стійкий. Користується авторитетом серед колективу співробітників УНКГБ»⁷⁶.

Водночас, співробітники комендантського відділення, підлеглі П. Климчукові, вели себе зухвало. Показовою у цьому сенсі стала кримінальна справа вахтера УНКГБ Тимофія Мелехіна. Його військовий трибунал військ НКВД Рівненської області 2 серпня 1944 р. покарав вісьмома роками ув'язнення. Підставою для ухвалення вироку стало те, що Т. Мелехін заходив у камери до заарештованих, грав з ними у карти на гроші, діставав горілку і спільно з ними розпивав її, дебоширив в їдальні УНКГБ, побив іншого вахтера. Трибунал відклав виконання вироку до завершення війни, і Т. Мелехіна направили на фронт⁷⁷.

Із 21 липня 1944 р. П. Климчук, залишаючись начальником комендантського відділення, виконував обов'язки начальника адміністративно-господарського і фінансового відділу УНКГБ. Виконання обов'язків коменданта було доручено начальнику тюрми УНКГБ Василю Пилип'якові⁷⁸. На посаді керівника адміністративно-господарського і фінансового відділу П. Климчук мав би контролювати процес заготівлі картоплі та овочів на зимовий період для потреб співробітників обласного управління і районних відділів НКГБ⁷⁹, дотримання місячного ліміту витрати паперу відділами і відділеннями УНКГБ⁸⁰ тощо. Однак через місяць, 21 серпня, новим начальником адміністративно-господарського і фінансового відділу призначений підполковник держбезпеки Яків Неліппа⁸¹, і П. Климчук повернувся до своєї звичної справи – виконання вироків.

Навесні–влітку 1944 р. на Волині і Поліссі органи НКГБ і НКВД проводили масові арешти учасників і прихильників українського націоналістичного підпілля. Чотири розташовані на території Рівненської області в'язниці були переповнені в'язнями.

⁷⁶ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 17.

⁷⁷ ГДА СБУ, Рівне, ф. 45, оп. 204, спр. 1, арк. 178–179.

⁷⁸ Там само, арк. 189.

⁷⁹ Там само, арк. 201.

⁸⁰ Там само, арк. 199–200.

⁸¹ Там само, арк. 238.

Військові трибунали безперерійно ухвалювали вироки, значна частина з яких передбачала найвищу міру покарання. Її виконання мали забезпечити співробітники комендантського відділення УНКДБ, зокрема П. Климчук. Восени–взимку 1944 р. він, у супроводі вахтерів свого відділення та співробітників відділу «А» (обліково-архівного) УНКГБ, неодноразово від'їжджав у відрядження до Дубенського і Острозького районів, де розташовувалися тюрми № 2 і № 3 УНКВД по Рівненській області.

Опубліковане листування стосовно утримання засуджених до вищої міри покарання у в'язницях УНКВД по Рівненській області за 1944 р.⁸² засвідчило, що основна частина таких осіб перебувала у в'язницях № 1 і № 4, розташованих в обласному центрі. Відповідно там і виконувалися вироки. Однак, виявити акти розстрілів і списки розстріляних нам поки не вдалося, тому будь-яке припущення щодо виконавців вироків матиме імовірнісний характер. Водночас, чимало розстрілів у в'язницях Дубна і Острога відбувалися у ті дні, коли там перебували у відрядженні комендант П. Климчук і супровідні особи, що розглядаємо як непрямий доказ їхньої участі у розстрілах.

Зокрема, з 24 до 27 жовтня 1944 р. комендант УНКГБ П. Климчук і начальник відділення відділу «А» Михайло Черепанов перебували у службовому відрядженні у Дубенському і Острозькому районах⁸³. 25 жовтня 1944 р. у Дубенській в'язниці виконані вироки стосовно засуджених до вищої міри покарання Дмитра Ващука⁸⁴, Івана Дідуха⁸⁵, Миколи Короля⁸⁶, Івана Лавренюка⁸⁷, Мартина Новака⁸⁸, Панаса Новосада⁸⁹, Григорія Павлова⁹⁰, Фе-

⁸² Рівненський мартиролог сорок четвертого. Документи та спогади. – Рівне, 1998. – 96 с.

⁸³ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 45, оп. 204, спр. 1, арк. 359.

⁸⁴ Там само, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-15453.

⁸⁵ Там само, спр. П-14790.

⁸⁶ Там само, спр. П-8160.

⁸⁷ Там само, спр. П-10015.

⁸⁸ Там само, спр. 16930.

⁸⁹ Там само, спр. П-9146.

⁹⁰ Там само, спр. П-15067.

дота Петрука⁹¹, Федора Пилипенка⁹², Григорія Січового⁹³, Василя Ярошика⁹⁴.

Із відрядженням П. Климчука 20–23 листопада 1944 р. до Дубенського району⁹⁵ співпадають розстріли у Дубенській в'язниці: 20 листопада – Сергія Чуя⁹⁶; 22 листопада – Павла Антонюка⁹⁷, Костянтина Логвинчука⁹⁸, Якіма Поліщука⁹⁹, Степана Пропааса¹⁰⁰, Семена Валентюка, Дмитра Процука, Михайла Шевчука, Івана Яковчука¹⁰¹.

Таку ж аналогію простежуємо щодо Острозької в'язниці: 2–8 жовтня 1944 р. до Острозького району приїхали П. Климчук із молодшим лейтенантом М. Черепановим¹⁰². Вже 9 грудня у цій в'язниці розстріляні Іван Хоровець¹⁰³, Олександр Поташ¹⁰⁴, Федір Калюжний¹⁰⁵, Іван Кухарчук, Михайло Ковальчук, Іван Гут¹⁰⁶, Йосип Шналь¹⁰⁷, Петро Дорожнюк¹⁰⁸, Петро Данильчук¹⁰⁹, Дмитро Кирилук¹¹⁰, Антон Свірик¹¹¹.

⁹¹ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-14813.

⁹² Там само, спр. П-13749.

⁹³ Там само, спр. П-14897.

⁹⁴ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 16797.

⁹⁵ Там само, ф. 45, оп. 204, спр. 1, арк. 401.

⁹⁶ Там само, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-10335.

⁹⁷ Там само, спр. П-13215.

⁹⁸ Там само, спр. П-14900.

⁹⁹ Там само, спр. П-15060.

¹⁰⁰ Там само, спр. П-14898.

¹⁰¹ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 16944.

¹⁰² Там само, ф. 45, оп. 204, спр. 1, арк. 291.

¹⁰³ Там само ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-14778.

¹⁰⁴ Там само, спр. П-16779.

¹⁰⁵ Там само, спр. П-14781.

¹⁰⁶ Там само, спр. П-14776.

¹⁰⁷ Там само, спр. П-14780.

¹⁰⁸ Там само, ф. 4(Р), оп. 1, спр. 10410.

¹⁰⁹ Там само, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-14784.

¹¹⁰ Там само, спр. П-15069.

29 листопада – 3 грудня 1944 р. до Острозького району виїжджали П. Климчук з начальником відділу «А», майором держбезпеки Миколою Смоленським і заступником начальника слідчого відділення, капітаном держбезпеки Петром Ятченком¹¹². 2 грудня у цій в'язниці розстріляні Никифор Єгоров¹¹³, Віктор Киричук¹¹⁴, Сергій Кондратський¹¹⁵, Степан Котовський¹¹⁶, Петро Федорець¹¹⁷; 4 грудня – Микола Кононюк¹¹⁸.

Очевидно, що наведені дані, загальне число яких – тридцять сім вбитих, складають заледве фрагмент тієї «розстрільної роботи», котру виконав комендант УНКГБ Петро Климчук. Чинив він це, з огляду на тодішній номенклатурний канон, без відповідних повноважень, оскільки бюро Рівненського обкому КП(б)У затвердило його на посаді начальника комендантського відділу аж 30 грудня 1944 р.¹¹⁹

У цей період П. Климчукові довелося виконувати не лише розстріли. Зіткнувшись, після проходження фронту територією Волині й Полісся, із запеклим опором «новій-старій» владі, представники радянського режиму стали вимагати від центру надзвичайних заходів для його придушення. Секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов 15 листопада 1944 р., повернувшись із відрядження до Львова і Рівного, звернувся з пропозицією до Й. Сталіна:

«Вважаю необхідним ввести військово-польові суди при військах НКВД. Для залякування бандитів за вироками цих військово-польових судів засуджених до знищення не розстрілювати, а вішати. Суди необхідно проводити відкрито, з залученням місцевого населення. Результати судів у пресі не висвітлювати.

¹¹¹ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-14937.

¹¹² Там само, ф. 45, оп. 204, спр. 1, арк. 403.

¹¹³ Там само, ф. 5(Р), оп. 1, спр. П-16170.

¹¹⁴ Там само, спр. П-15998.

¹¹⁵ Там само, спр. П-12334.

¹¹⁶ Там само, спр. П-14772.

¹¹⁷ Там само, спр. П-14770.

¹¹⁸ Там само, спр. П-16176

¹¹⁹ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 3, арк. 12.

Виконання вироків військово-польових судів здійснювати привселюдно...»¹²⁰.

Як повідомив нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія у листі до М. Хрущова від 2 грудня 1944 р., до Західної України відряджалися дві виїзні сесії військової колегії Верховного Суду СРСР для прискорення розгляду кримінальних справ осіб, які належали до націоналістичного підпілля¹²¹. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р., вони мали ухвалювати вирoki про привселюдну страту «німецьких поплічників». Шибениці з повішеними з'явилися наприкінці 1944 – на початку 1945 рр. практично в усіх районних центрах Рівненської області та у самому Рівному.

Зокрема, виїзною сесією у м. Корці засуджений до смертної кари через повішення «активний бандит-терорист» Микола Гнатюк. Вирок виконано на площі у м. Корці 25 грудня 1944 р.¹²² Забезпечували виконання вироку комендант УНКГБ Петро Климчук і вахтер комендатури Георгій Антіпцев, які з 24 до 26 грудня 1944 р. перебували у відрядженні в Корецькому районі¹²³.

Тоді ж страчені методом повішення декілька десятків інших учасників УПА і ОУН, до чого, очевидно, був причетний П. Климчук. У черговому нагородному листі від 25 лютого 1946 р. начальник УНКГБ Ф. Цветухін зазначив, що П. Климчук

«неодноразово знаходився на виконанні спеціальних завдань керівництва управління НКГБ, пов'язаних з ліквідацією бандитизму на території області. [...] Разом з працівниками військового трибуналу виїжджав у села області, де виконував вирoki над бандитами, засудженими до смертної кари через повішення. [...] За активну роботу по боротьбі з бандитизмом подається до нагородження орденом Червоного Прапора»¹²⁴.

¹²⁰ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1060, арк. 7.

¹²¹ Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. – К., 2007. – С. 866.

¹²² ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 890, арк. 214.

¹²³ ГДА СБ України, м. Рівне, ф. 45, оп. 204, спр. 1, арк. 419.

¹²⁴ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 4, ч. 2, арк. 20.

Зазначимо, що орден Червоного Прапора П. Климчук отримав аж 23 травня 1952 р.¹²⁵ Натомість 19 січня 1945 р. його нагороджено медаллю «За бойові заслуги»¹²⁶, 30 квітня 1946 р. – орденом Червоної Зірки¹²⁷, а 10 березня 1945 р. присвоєно спеціальне звання майор держбезпеки¹²⁸.

Поміж виконанням вироків і керівництвом комендатурою, П. Климчук змінив свій сімейний статус. 24 лютого 1945 р. він повідомив начальника відділу кадрів УНКГБ Рівненської області М. Перепеляка про те, що вже не мешкає з колишньою дружиною. У наступному рапорті 6 березня того ж року він оповістив «кадровика», що одружився вдруге – зі співробітницею відділу «В» УНКГБ Анною Агафоновною¹²⁹, хоча офіційно подружжя зареєструвало шлюб аж 16 вересня 1958 р. у Львові.

Нова дружина народилася 1921 р. у с. Копцево Кораблинського району Рязанської області. Мала двох братів і п'ятеро сестер. У автобіографії 1950 р. П. Климчук зазначав, що один з братів дружини «загинув на війні у 1942 р.». Насправді той був засуджений військовим трибуналом Приволзького військового округу 13 квітня 1942 р. згідно із постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. на 10 р. ВТТ, помер в ув'язненні у Челябінській області 15 листопада 1943 р. Одна з сестер у 1944 р. засуджена до 3 років ув'язнення за здійснення посадового злочину як голова сільради, у 1949 р. засуджена знову на 2 роки¹³⁰. У тій же автобіографії П. Климчук зазначав, що «родичів жінки не знав і ніяких зв'язків з ними не мав і не має». Це не могло бути правдою, оскільки інша сестра дружини працювала в той час у відділі «В» УМГБ Львівської області¹³¹, і комендант УМГБ того ж управління П. Климчук не міг про це не знати.

¹²⁵ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 8 зв.

¹²⁶ Там само, т. 4, ч. 2, арк. 14.

¹²⁷ Там само, арк. 22.

¹²⁸ Там само, арк. 16.

¹²⁹ Там само, т. 2, арк. 27–28.

¹³⁰ Там само, т. 1, ч. 4, арк. 16–17.

¹³¹ Там само, арк. 1–2.

У 1947–1948 рр. П. Климчук – начальник адміністративно-го відділення адміністративно-господарського відділу УМГБ по Рівненській області. Цим евфемізмом замінили назву комендантського відділення за нового начальника управління Володимира Шевченка. Під керівництвом гвардії полковника В. Шевченка П. Климчукові випало служити довго, хоч перший період виявився коротким – до осені 1948 р. Набагато тривалішим був львівський період їх спільної служби, де П. Климчук був підлеглим В. Шевченка з 1952 р. аж до звільнення в запас у 1959 р.

Оцінка новим начальником управління МГБ роботи в. о. начальника адміністративного відділення була всуціль позитивною. У службовій характеристиці від 9 червня 1947 р. В. Шевченко перераховував:

«Дисциплінований, енергійний. При виконанні спецзавдань володіє витримкою і холоднокрівністю. У роботі дотримується конспірації. Має досвід в адміністративно-господарській роботі»¹³².

Водночас під час атестації 30 травня 1948 р. начальник адміністративно-господарського відділу Билина поруч з позитивними якостями П. Климчука звернув увагу на його недоліки:

«Організаторськими здібностями володіє, у роботі виявляє особисту ініціативу, старанний. Швидко реагує на зауваження старших начальників по роботі. Конспірації дотримується. Як недолік, іноді виявляє повільність щодо виконання поставлених завдань»¹³³.

На подібний недолік П. Климчука зазначав ще у жовтні 1944 р. начальник адміністративно-господарського і фінансового відділу, підполковник Я. Неліппа:

«Недостатньо виверткий у вирішенні ділових питань і повільний у виконанні робіт»¹³⁴.

Риси, що були чеснотами для коменданта-perpetrators (витримка і холоднокрівність), обернулися недоліками для адмі-

¹³² ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 21.

¹³³ Там само, арк. 24зв.

¹³⁴ Там само, т. 4, ч. 2, арк. 13.

ністратора-господарника, фінансиста чи оперативника (прямолинійність і недостатня верткість). Він виявився майже ідеальним виконавцем. І не більше того. Можливо, саме у цьому полягала головна причина відсутності кар'єрного росту П. Климчука упродовж двадцяти років, а не у браку відповідної освіти чи у небажанні керівництва просувати службовою драбиною людину, що виконувала надто специфічну роботу. Дослужився ж виконавець вироків у НКВС СРСР В. Блохін до генерала.

29 жовтня 1948 р. П. Климчук відзначений орденом Вітчизняної війни II ступеня «за виконання спеціального завдання органів МГБ»¹³⁵ – йшлося про його участь у проведенні операції «Захід» у жовтні 1947 р.

Незабаром після цього, 18 листопада 1948 р., його переведено на посаду начальника адміністративного відділення адміністративно-господарського відділу УМГБ Львівської області. У Львові П. Климчук опинився у підпорядкуванні добре знаного йому з часів Вінниці, колишнього начальника відділення 4-го відділу УНКВД, з 8 грудня 1948 р. – начальника УМГБ по Львівській області, полковника держбезпеки Володимира Майструка¹³⁶.

На початку своєї роботи в УМГБ по Львівській області П. Климчук зустрівся з певними адаптаційними проблемами, відображеними у відгуках, написаними 25 листопада 1949 р. співробітниками адміністративно-господарського відділу УМГБ. Зокрема, у відгуку про П. Климчука заступника начальника фінансового відділу УМГБ Львівської області, старшого лейтенанта П. Каланова знаходимо зaledве не ідеальний портрет колеги:

«Варто відмітити, що т. Климчук винятково бережливий у витраті грошових засобів, маючи господарську струнку раціонального використання кожної копійки, належної для господарства. Любить чітке і акуратне оформлення грошових документів, своєчасне надання звітності за отримані в підзвіт гроші. Вимогливий до себе і підпорядкованого йому апарату щодо бережливого ставлення до зберігання і обліку майнових матеріальних ціннос-

¹³⁵ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 5, арк. 15.

¹³⁶ Подкур Р. «Наша партія є державною партією, партія, що керує державою...»: виконавець рішень Компартії полковник держбезпеки В. Майструк // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2018. – № 1. – С. 5–71.

тей. Володіє гарними особистими якостями, у зверненні ввічливий, правдивий, не любить обіцяти того, чого не зможе зробити, тобто дивиться на справу реально. [...] Рахую, що тов. Климчук як офіцер-чекіст і як комуніст з честю виправдовує виявлену йому довіру»¹³⁷.

Безпосередній підлеглий П. Климчука, черговий бюро перепусток, лейтенант Дмитро Степаненко високо оцінив його роботу на посаді начальника адміністративного відділення, підсумувавши свій відгук так:

«Майор Климчук у колективі користується великим авторитетом, дисциплінований до себе і підлеглих, почувається господарем у відділенні як належить»¹³⁸.

Електрик адміністративно-господарського відділу УМГБ, старшина Таранов також не пошкодував добрих слів на його адресу:

«Тов. Климчук щоденно веде політико-виховну роботу серед своїх підлеглих. Так, напр[иклад], вахтер[и] Гайдук, Грахов, Шевчук мали порушення на службі, зараз порушення зжиті. З вахтерським складом проводить особисто заняття зі спецпідготовки. До підлеглих і себе вимогливий і справедливий, користується авторитетом у колективі МГБ. [...] Читає регулярно газети і літературу, в побуті скромний. Випивки спиртних напоїв не помічається»¹³⁹.

Контрастом з іншими став відгук начальника відділення господарського постачання адміністративно-господарського відділу УМГБ по Львівській області, капітана Абрамова, який критично відгукнувся щодо роботи П. Климчука на посаді секретаря партбюро адміністративно-господарського відділу у 1948–1949 рр.:

«Робота партбюро пішла самопливом і, замість вдумливої роботи з виховання членів і кандидатів партії, він свою роботу підмінив адмініструванням і покараннями. Ніяких бесід про особисте життя з комуністами не проводить і особистим життям членів партії не цікавиться, не кажучи вже про роботу членів партії. А розбирають того чи іншого члена партії, який уже

¹³⁷ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 5, арк. 7.

¹³⁸ Там само, арк. 8–8 зв.

¹³⁹ Там само, арк. 9–9 зв.

здійснив той чи інший проступок. Тому серед комуністів не користується авторитетом. У своїй практичній роботі як начальник відділення самоусувається від своїх прямих обов'язків, роботу будує на виконанні окремих доручень керівництва. Самовдоволений, зарозумілий, хоч і малописьменний, скрізь виставляє своє Я»¹⁴⁰.

Однак П. Климчука продовжували долучати до самих найвідповідальніших оперативних завдань. Зокрема, ймовірно, він брав участь в останній фазі операції «Берлога» зі знешкодження Головнокомандуючого УПА Романа Шухевича. Він брав участь у похованні його тіла. У ГДА СБ України зберігається окрема справа під назвою «Копії документів МГБ УРСР про обставини загибелі Головнокомандуючого УПА Романа Шухевича та матеріалів пошуку відомостей про місце його поховання». Матеріали, зібрані в ній, свідчать, що співробітники цієї установи не тільки проводили пошук документів про поховання останків Р. Шухевича у своїх архівосховищах, але й намагалися віднайти живих учасників операції 5 березня 1950 р. Саме ця зачіпка дала результати: було опитано сім колишніх співробітників органів держбезпеки, які проживали у Львові та Києві і 1950 р. працювали у Львівській області. Усі вони заявили, що організацією поховання тіл убитих тоді займався комендант Управління МГБ Львівської області П. Климчук. Володимир В'ятрович подає його прізвище як «Климчик» і зазначає:

«Подальші пошуки виявили, що до 1991 р. він жив у Львові, звідки згодом переїхав до Дніпропетровської області. На жаль, на момент початку розслідування Климчик уже помер»¹⁴¹.

На наше переконання, твердження колишніх співробітників МГБ про безпосередню причетність П. Климчука до захоронення тіла Р. Шухевича відповідає дійсності з огляду на його значний конспіративний досвід щодо проведення такого роду спецоперацій. Та й не могло керівництво МГБ доручити виконання завдань найвищого ступеня секретності і складності співробітникам, котрі їх ніколи не виконували. У кадровій роботі

¹⁴⁰ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 5, арк. 10.

¹⁴¹ В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». – Львів, 2011. – С. 302–303.

МГБ існувала своя профільність, і досвід таких спеціалістів як П. Климчук був необхідний саме для цих випадків.

Додамо, що 19 жовтня 1951 р. наказом МГБ УРСР № 071 П. Климчукові оголошено подяку і нагороджено іменним годинником «за успішне виконання спецзавдань МГБ УРСР»¹⁴². Яких саме завдань, і чи не йшлося тут, серед іншого, про захоронення останків Р. Шухевича, залишається наразі без відповіді.

Упродовж 1950-х рр. П. Климчук послідовно займав посади начальника адміністративного відділення, коменданта комендантського відділення, коменданта комендантської служби, коменданта господарського відділення, коменданта слідчого ізолятора УКГБ у Львівській області. Його робота на цих посадах незмінно отримувала позитивну оцінку.

В атестаційному листі 29 січня 1953 р. начальник адміністративно-господарського відділу, підполковник держбезпеки Кобзар наголосив:

«Свою роботу тов. Климчук любить і має до неї нахили»¹⁴³.

У лютому 1955 р. начальник господарського відділу, підполковник Пермьяков так охарактеризував коменданта господарського відділення:

«Тов. Климчук має достатній практичний досвід роботи на посаді начальника відділення комендантської служби і любить її. Правильно керує відділенням і вміло передає свій досвід підлеглим. Серйозну увагу приділяє вихованню особового складу, сам проводить спеціальне навчання та інструктаж вахтерського складу»¹⁴⁴.

У 1950-х рр. П. Климчук, нарешті, зміг регулярно їздити на відпочинок і здобути середню освіту. За два роки (!), у 1955–1956 рр., маючи лише початкову освіту, він закінчив середню школу № 8 робітничої молоді станції Львів Львівської залізниці. Щодо відпочинку, то до початку 1950-х рр. П. Климчук мав лише дві відпустки в 1948–1949 рр., останню з яких провів у Москві та Вінниці. Натомість, з 1950-х рр. відпустки стали регулярни-

¹⁴² ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 8 зв.

¹⁴³ Там само, арк. 38 зв.

¹⁴⁴ Там само, арк. 40 зв.

ми: у 1951 р. комендант відпочивав у Ленінграді, у 1952 р. – в Олевську, у 1953 і 1956 рр. – у Сочі, у 1955 р. – в Ялті, у 1957 р. – у Копцево, на батьківщині дружини, у 1958 р. – у Судаку¹⁴⁵.

Діставатися до роботи у цей час комендантові було нескладно: він переселився з вул. Гвардійської (нині Героїв Майдану) неподалік УМГБ на вул. Карла Лібкнехта (тепер Дениса Лукіяновича), що у центрі Львова, у будинок за номером 10. Звідси йому рукою було подати до слідчого ізолятора КГБ, який розміщувався у тюрмі на Лонцького, і де П. Климчук мав останнє місце роботи з 1958 р. Тут він отримав своє останнє заохочення – подяку «за успішне виконання спеціального завдання і виявлену ініціативу»¹⁴⁶.

Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів
«Тюрма на Лонцького».

¹⁴⁵ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 7 зв.

¹⁴⁶ Там само, арк. 8 зв.

Під час атестації у січні 1956 р. начальник УКГБ у Львівській області В. Шевченко констатував, що П. Климчук заслуговує нагородження орденом Леніна. Через рік, 10 січня 1957 р., цей атестаційний лист підписав голова КГБ при Раді Міністрів УРСР Віталій Нікітченко. Але позитивного висновку головного уп-

П. Климчук, кінець 1950-х рр.

равління КГБ при Раді Міністрів СРСР П. Климчук не дочекався¹⁴⁷. Не виключено, що спроба добитися нагородження найвищим радянським орденом одного з «perpetrators», здійснена після XX з'їзду КПРС і викриття «культу особи», спровокувала його звільнення з органів держбезпеки.

Начальник слідчого ізолятора УКГБ у Львівській області П. Климчук був звільнений у запас за хворобою 1 листопада 1959 р. Відповідний наказ № 432 від 16 вересня 1959 р. підписав заступник голови КГБ СРСР, генерал-полковник Петро Івашутін¹⁴⁸. Із обліку запасу КГБ П. Климчук виключений 28 листопада 1963 р. через досягнення максимального віку¹⁴⁹.

Очевидно, що з часом «лицаря без страху й докору» перестала влаштовувати покладена йому пенсія. У 1985–1986 рр. П. Климчук направив дві заяви на ім'я голови КГБ при Раді Міністрів УРСР Степана Мухи¹⁵⁰. 25 липня 1986 р. заступник начальника УКГБ по Рівненській області по кадрах С. Вавринчук отримав листа, підписаного заступником начальника управління кадрів КГБ УРСР А. Денищиком про розгляд заяви П. Климчука і його особову справу. У листі, зокрема, йшлося:

«В особовій справі заявника є достатньо матеріалів для визнання його безпосереднім учасником боротьби з бандоунівським

¹⁴⁷ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 2, арк. 43–44 зв.

¹⁴⁸ Там само, арк. 45–47.

¹⁴⁹ Там само, ч. 4, арк. 19.

¹⁵⁰ Там само, арк. 23.

підпіллям. Просимо заяву і матеріали особової справи т. Климчука П.А. розглянути на засіданні постійно діючої комісії і висновок направити в УКГБ по Львівській області для наступної видачі йому посвідчення учасника війни»¹⁵¹.

Однак постійно діюча комісія УКГБ УРСР по Рівненській області щодо визнання учасниками боротьби з «бандоунівським підпіллям», розглянувши повторну заяву П. Климчука і матеріали його особової справи, дійшла висновку:

«У 1944–1948 рр. т. Климчук П.А. проходив дійсну службу на посаді начальника комендантського відділення УНКГБ–УМГБ Рівненської області. У своїх заявах він просить визнати його учасником збройної боротьби з бандами українських буржуазних націоналістів і видати посвідчення учасника Великої Вітчизняної війни, яке дає право на відповідні пільги. Заявник зазначав, що йому доводилося виїжджати в райони для участі в чекістсько-військових операціях, однак конкретних операцій не описує, як цього вимагають нормативні акти. У результаті вивчення матеріалів архівної особової справи, що знаходиться на зберіганні в УКГБ по Львівській області, архівів 10 групи УКГБ по Рівненській області, а також опитування колишніх співробітників – ветеранів УКГБ тт. Агапова Н.І., Дюкарева Н.М., Лубеннікова М.Ф., Стекляра Б.Є., котрих Климчук П.А. називає як свідків його участі в боротьбі з ОУН, встановлено, що він, будучи начальником комендантського відділення, виконував вироки судів над бандитами, засудженими до смертної кари. З урахуванням специфіки роботи, яку виконував заявник у зазначений період, у нагородних листах зазначалося про те, що він брав участь “у боротьбі з німецько-українськими націоналістами”. Однак перераховані ветерани його участь у бойових операціях заперечують. У 1985 році начальник відділу кадрів УКГБ з цього питання консультувався з юристами КГБ СРСР і УРСР. На їх думку, підстав для визнання Климчука П.А. учасником збройної боротьби з ліквідації бандитизму і видачі йому посвідчення учасника Великої Вітчизняної війни немає. Враховуючи викладене, комісія вирішила: керуючися вимогами постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР з цього питання прохання т. Климчука П.А. залишити без задоволення».

¹⁵¹ ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 4, арк. 28.

Рішення підписали голова комісії підполковник С. Вавринчук, члени комісії полковник Б. Данилюк, підполковники Н. Лекач, Н. Соколовський, Є. Коновалов, І. Калошин, капітан В. Гладич, старший лейтенант З. Плотнікова¹⁵².

Таким чином, «боротьба з бандоунівським підпіллям» – священна, але комендантові-катові до неї зась, бо він не воював з «бандитами», а виконував стосовно них вироки. Надворі був липень 1986 р., початок «перебудови» у СРСР, і колишні оперативники та їх наступники відмовлялися дорівнюватися до особи, чиє ремесло полягало у страті беззахисних людей, нехай їх продовжували іменувати «бандитами». Очевидно, вважали, що на своїх руках крові безневинних людей не мають. Цікаво, як би повернулася справа, коли б надворі було літо 1976-го чи 1966-го? За 1946-й не варто й згадувати.

Чи відчував Петро Климчук докори сумління на схилі віку? Як позначалося на психічному здоров'ї цієї людини її ремесло ката? Певної відповіді ми не маємо. Першу медичну комісію в органах МГБ пройшов у березні 1950 р., у віці 42 роки. Цікаво, що розпочато лікарський огляд 4 березня, а продовжено аж 24-го. Ймовірно, після 4 березня щось стало на заваді відвідинам лікарів. Чи не спецоперація із захоронення тіла Романа Шухевича, який загинув 5 березня 1950 р.? Зрештою, одностайний вердикт ухвалений усіма лікарями, був – практично здоровий. Зокрема, лікар невропатолог-психіатр записав у даних об'єктивного дослідження – нервова система у межах норми¹⁵³.

Відомо, що П. Климчук не спився. Навпаки, до алкоголю ставився стримано. Конспірація, якої він дотримувався упродовж життя, продовжувала слугувати йому після смерті – переінакшене в чекістських анналах прізвище оберігало його таємницю іще тридцять років після падіння СРСР. Дітей він не народив.

Таким чином, можна підсумувати історію Петра Климчука, одного з виконавців–perpetrators, який відіграв ключову роль під час «Вінницької трагедії» 1937–1938 рр., ставши знаряддям і уособленням Великого терору у цьому регіоні. Таке ж завдання

¹⁵² ГДА СБ України, ф. 12, оп. 5, спр. 4849-л, т. 1, ч. 4, арк. 29–30.

¹⁵³ Там само, т. 4, ч. 1, арк. 20–21 зв.

він виконував у 1939–1941 і 1944–1959 рр. у Рівненській і Львівській областях, що перетворилися на «нову територію терору», де зберігали й використовували кадри карателів з органів держбезпеки. Водночас Петро Климчук відіграв допоміжну, але функціональну роль як чистильник слідів злочинів радянської каральної системи.

**Zhyvjuk A. One of the perpetrators: UNKVD–UMGB–UKGB
commandant Petro Klimchuk**

Purpose – on the basis of documents of the Branch State Archives of the Security Service of Ukraine in Kiev and Rivne (orders on the staff of UNKVD/UNKGB in Rivne region, personal file, archival-criminal cases of repressed citizens) to study the biography of Petro Antropovich Klimchuk, Chief of the Commandant's Office, Head of the Administrative Division, Chief of the Detention Center of the NKVD/NKGB/MGB/MVD/KGB departments in Vinnytsia, Lutsk, Rivne, Lviv regions; to find out the personal involvement of Petr Klimchuk, as the head of the structural units that enforced the death sentences, in the «Great Terror» in Vinnytsia region, the «first» and «second» Sovietization of Rivne region, the liquidation of the Ukrainian nationalist underground in Lviv region.

Methodology and methods. In the process of reconstructing the critical stages of the biographies of the NKVD/NKGB/KGB/KGB officer Petro Klimchuk, the author used anthropological and prosopographic approaches. He also applied biographical, problem-chronological, specific search engine, historical-genetic, and linearchronological methods, methods of psychological and historical reconstruction.

Conclusions. It is revealed that Petro Klimchuk played a key role during the Vinnitsa tragedy of 1937–1938 as one of the perpetrator performers, becoming an instrument and embodiment of the Great Terror in the region. He did the same task in the western regions of the USSR in 1939–1941 and 1944–1959, in particular in Rivne and Lviv, which turned into a «new territory of terror», where the personnel of the state security agencies were retained and used. At the same time, Petro Klimchuk played an auxiliary, but functional, role as a cleaner for the crimes of the Soviet punitive system.

Key words: Western Ukraine, Rivne district, Great Terror, «Sovietization», political repression, Ukrainian liberation movement, NKVD/NKGB/KGB, commandant Petro Klimchuk.

REFERENCES

1. Barabantsev, V. and Vitkovskiy, V. (2016). *Tysiacholitni Piatnychany: istorychnyi narys*. Vinnytsia: DILO [in Ukrainian].

2. Bazhan, O. and Zolotarov, V. (2016). «Ti, khto natyskaly na hachok»: komendanty NKVS URSR ta UNKVS Kyivskoi oblasti u chasy «Velykoho teroru». *Kraieznnavstvo*, 3–4, 251–283 [in Ukrainian].
3. Bazhan, O. and Zolotarov, V. (2017). «Osobysto ya rozstriliav 702 kontrrevoliutsionera...» (rekonstruktsiia biohrafii chekista Mykhaila Vikhmana). *Kraieznnavstvo*, 3–4, 281–305 [in Ukrainian].
4. Hrokholska, S. (2018). *Boliuchi spohady 1917–1919*. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
5. Kokin, S. (2015). Dolia spivrobitnykiv UNKVS po Zhytomyrskii oblasti – orhanizatoriv ta vykonavtsiv «Velykoho teroru» [za materialamy arkhivno-kryminalnykh sprav 1938–1940 rr.]. *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB – From archives of VUCHK–GPU–NKVD–KGB*, 1, 121–234 [in Ukrainian].
6. Kokin, S. and Rossman, D. (Comps.). (2018), *Vidlunnia Velykoho teroru*. Zbirnyk dokumentiv u trokh tomakh. (Vol. 2: Dokumenty z arkhivnykh kryminalnykh sprav na spivrobitnykiv orhaniv NKVS URSR, zasudzhennykh za porushennia sotsialistychnoi zakonnosti. Part 1: *NKVS Moldavskoi ARSR, Dorozhnotransportnyi viddil HUDB NKVS Pivnichno-Donetskoi zaliznytsi, UNKVS po Zhytomyrskii oblasti ta UNKVS po Odeskii oblasti*). Kyiv: Vydavets V. Zakharenko [in Ukrainian].
7. Papanin, I. (1988). *Led i plamen*. Moskva: Politizdat [in Russian].
8. Petrov, N. (2016). *Nagrazhdenyi za rasstrel. 1940*. Moskva: MFD [in Russian].
9. Podkur, R. (2011). Papanin Ivan Dmytrovych. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 8 Pa–Pryk), 54–55. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Podkur, R. (2018). «Nasha partiia ye derzhavnoi partiiei, partiia, shcho kerue derzhavoiu...»: vykonavets rishen Kompartii polkovnyk derzhbezpeky V. Maistruk. *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB – From archives of VUCHK–GPU–NKVD–KGB*, 1, 5–71 [in Ukrainian].
11. Romaniv, O. (Ed.). (1995). *Narodovbyvstvo v Ukraini. Ofitsiini materialy pro masovi vbyvstva u Vinnytsi*. Lviv: b. v. [in Ukrainian].
12. Seleshko, M. (author), Veryha, V (Ed.) (1991). *Vinnytsia: spomyny perekladacha komisii doslidiv zlochyniv NKVD v 1937–1938*. Niu-York–Toronto–London–Sidnei: Fundatsiia imeni O. Olzhycha [in Ukrainian].
13. Shapoval, Yu. (2005). Vinnytska trahediia 1937–1938. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 1 A–V), 567. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

14. Sibirtsev, A. and Konstantinov, O. (2017). Stahanovtysi smerti: odesskiy palach-rekordsmen bezhal v Herson, a sekretar troyki nashel klad i umer uvazhaemyim advokatom. *Dumskaya*, 30 iyunya [in Ukrainian].
15. Smolii, V. and Levenets, Yu. (Ed.). (2007). *Ukraina: politychna istoriia. XX – pochatok XXI st.* Kyiv: Parlamentske vyd-vo [in Ukrainian].
16. Strelok Zeleniy. Rabochaya nedelya (21–28 maya 1938 g.). Retrieved from <https://allin777.livejournal.com/380693.html>.
17. Sverstiuk, Ye. (Comp.). (1994). *Vinnytsia: zlochyn bez kary* (Dokumenty, svidchennia, materiialy pro bolshevytski rozstrily u Vinnytsi v 1937–1938 rokakh). Kyiv: Voskresinnia [in Ukrainian].
18. Vahner, O. Ukrainski istoryky publikuiut imena bezposerednikh vykonavtsiv Velykoho teroru. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28371924.html>.
19. Vasyliiev, V. and Podkur, R. (2015). Orhanizatory ta vykonavtsi masovoho vbyvstva liudei v 1937–1938 rr.: doli spivrobitnykiv Vinnytskoho y Kamianets-Podilskoho oblasnykh upravlin NKVS. *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB – From archives of VUChK-GPU-NKVD-KGB*, 1, 99–104 [in Ukrainian].
20. Vasyliiev, V. and Podkur, R. (2017). *Radianski karateli. Spivrobitnyky NKVS – vykonavtsi «Velykoho teroru» na Podilli*. Kyiv: Vydavets V. Zakharenko [in Ukrainian].
21. Velesyk, P., Demianchuk, H., Nahorna, I., Shmorhun Ye. and Yashchuk, V. (Ed.) (1998). *Rivnenskyi martyroloh sorok chetvertoho. Dokumenty ta spohady*. Rivne: Azaliia [in Ukrainian].
22. Viatrovych, V. (2011). *Istoriia z hryfom «Sekretno»*. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu [in Ukrainian].
23. Yunge, M., Viola, L. and Rossman, Dzh. (Comps.). (2017). *Chekisty na skam'e podsudimykh*. Moskva: Probel [in Russian].
24. Zhyviuk, A. (2009). Pochatok Druhoi svitovoi viiny na Volyni: Dermanske povstannia. *Halychyna*, 15–16, 321–327 [in Ukrainian].
25. Zhyviuk, A. (2014). Kerivnyky orhaniv NKVD-NKHB (MVD-MHB) zakhidnykh oblastei URSR: kilkisni ta yakisni kharakterystyky (1944–1953 rr.). *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB – From archives of VUChK-GPU-NKVD-KGB*, 1, 29–52. [in Ukrainian].
26. Zolotarov, V. (2019). «Nashchadky chyniv NKVS sohodni ye aktyvistamy vsiliakykh «bezsmertnykh polkiv». *Tyzhden UA*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/History/226990>.